

De Nederlandse spion

Ik ben nu 97 jaar oud en volgens mijn kinderen ben ik een wandelende encyclopedie. In de loop der jaren heb ik hen veel verteld over wat wij hebben meegemaakt. Een dochter van mij heeft vorig jaar een aantal verhalen opgetekend om die te bewaren voor het nageslacht.

Nu vroeg laatst een zoon mij naar een bepaald feit. Hij herinnerde zich een verhaal, dat er in de 2^e Wereldoorlog iets aan de hand geweest was met het verhogen van het octaan gehalte van vliegtuigbenzine. Hij vroeg mij "Wat was er toen precies aan de hand?" Toen vertelde ik hem dat nog eens en nog veel meer en dat heeft hij voor mij opgetekend.

Dit zijn mijn verhalen over die tijd.

Mijn man was in de oorlog bezig met een zeer geheim project. Vanuit Londen, waar het hoofdkantoor van de Shell in bezettingstijd gevestigd was, was de opdracht gekomen om het octaangehalte van de vliegtuigbenzine te verhogen van 96 naar 100 octaan. De Duitse Messerschmitts waren namelijk sneller dan de Engelse Spitfires. Het is bekend dat 80% van de brandstoffen voor de oorlogsvoering in Europa uit Curaçao en Aruba kwam en voor de oorlog in Noord-Afrika zelfs 100%.

Voor dit nieuw te ontwikkelen proces werd uit Engeland speciaal een tanker gestuurd met de belangrijke stof *Cumeen*, dat nodig was om dit te bereiken. Dit Cumeen was opgeslagen in een speciaal daarvoor gebouwde, tomaatvormige rode tank. Die tank was rond omdat hij onder grote druk stond. Deze bijzondere tank was vanaf de Schottegatweg, als je naar Otrabanda reed zichtbaar. De plant (fabriek) die daarbij hoorde, was streng geheim en bewaakt gebied.

Cumeen is de triviale naam voor isopropylbenzeen, een kleurloze vloeistof met een kenmerkende doordringende aromatische geur. Voor meer informatie over Cumeen zie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Cumeen>.

We moeten bedenken dat in die tijd de techniek om het octaangehalte te verhogen nieuw was en mogelijk in theorie wel bestond, maar nog niet eerder op grote schaal was toegepast.

Mijn man wist dat op het laboratorium een uitstekende opzichter met een chemisch technische achtergrond werkte, de heer Ravenhorst. Die had wel een idee hoe dat octaangehalte verhoogd zou kunnen worden.

Op de raffinaderij op Curaçao heerste een sterk hiërarchische cultuur, maar ook veel animositeit. Op het hoogste echelon stond de Delftse ingenieur, daarnaast de Zwitserse. De ingenieur in Aken opgeleid kon er ook nog bij, maar de rest was niets (vond men). Daaronder ressorteerden de chemisch techniekers, toen MTS'ers, en zij die in Amsterdam en in het Shell-laboratorium aldaar waren opgeleid stonden weer bovenaan in dát echelon.

Nu was er in die jaren op Curaçao een directeur, die vlak voor de oorlog aangesteld was door Shell Den Haag. Na de Duitse bezetting was het hoofdkantoor verhuisd naar Londen. De verhouding tussen de door Den Haag benoemde top en het Londense hoofdkantoor liep niet gesmeerd. Men kon niet goed hebben dat "Londen" nu de baas was.

De eerder genoemde Delftse ingenieur en directeur, wiens naam niet belangrijk is, bemoeide zich constant met de werkzaamheden op die geheime plant.

Jaren geleden heeft een zoon mij eens uitgelegd wat het verschil is tussen een ingenieur en een Mts'er, nu noemen we hem een Hbo'er. Hij was scheepswerktuigkundige en aan boord voeren regelmatig stagiaires mee. Zo ook elektrotechnische ingenieurs en elektrotechnische Mts'ers in opleiding. Als er aan boord een probleem ontstond ging de ingenieur naar de boekenkast en ging in de literatuur op zoek naar de oplossing voor het ontstane probleem. De Mts'er echter trok de elektrokast open en ging direct ter plaatse op zoek naar de oorzaak en bleek soms zo heel snel het probleem op te lossen.

Zo ging dat indertijd ook in die Cumeenplant. Er was een theoretisch wetenschappelijke benadering, maar ook een technisch praktische. Die wetenschappelijke benadering van het probleem werkte als stoorzender op de chemisch technici. Het schoot niet op en "Londen" werd erg ongeduldig. Uit Londen kwam een stinkbrief met de missive dat het afgelopen moest zijn en de opdracht dat mijn man, Tom Steenhuisen, van dat moment af aan, de leiding had over dit project. Dat was tegen het zere been van deze hoogste directeur. Hij probeerde nog een aantal malen om zich met dit project te bemoeien, maar mijn man heeft hem kort en goed duidelijk gemaakt dat hij geen enkele zeggenschap meer had over die speciale plant.

Na enige tijd is het hen gelukt om het octaangehalte van die vliegtuigbenzine te verhogen naar 100 octaan en dit van laboratoriumniveau over te brengen naar procesniveau.

Die benzine ging in tankers, in konvooi, naar Engeland waardoor de Spitfires sneller zijn gaan vliegen. Met alle gevolgen voor de luchtslagen die deze vliegtuigen tegen de Duitsers voerden.

Dat succes werd niet in dank afgenomen door die directeur en het is nooit meer goed gekomen tussen die directeur en mijn man. Zo zelfs, dat toen vlak na de oorlog iedere employee voor een kort verlof van 6 weken naar Nederland mocht, zo ook wij dus, mijn man in Nederland te horen kreeg dat hij werd overgeplaatst naar Amsterdam. Het bleek al snel dat de C.P.I.M-directeur hier achter zat. (C.P.I.M was de Curaçaose Shell-tak). Mijn man weigerde dit en hij dreigde ontslag te nemen bij de Shell. Leiden was in last. Ik herinner mij, dat dát een spannende tijd was, want Shell-Den Haag wilde eerst niet toegeven, maar toen duidelijk werd dat de ontslagname van mijn man serieus was, gingen ze overstag en konden wij de 'thuisreis', naar Curaçao weer aanvaarden.

Die slechte verhouding duurde nog tot begin vijftiger jaren, tot er een nieuwe directeur kwam. Mijn man maakte ineens promotie en werd Conservator van het laboratorium en kreeg de opdracht de bouw van het nieuwe laboratorium te begeleiden. Op het resultaat, het nieuwe laboratorium, was hij terecht bijzonder trots.

Maar het verhaal is nog niet uit.

In die oorlogsjaren stond bij ons ineens op de porche van ons huis aan de Wilhelminalaan, een Nederlandse meneer, die de groeten kwam doen van de familie in Holland. De man had een beruchte naam, maar vertelde er direct bij dat hij verre familie was van de man, met dezelfde naam, die Mr. Kleffens, minister van Buitenlandse zaken in het Oorlogskabinet in Londen, in een artikel een landverrader had genoemd. Er was iets vreemds aan deze man, want bij doorvragen bleek hij "de familie" in Nederland niet echt te kennen. Verifiëren kon je dat niet, want even bellen of schrijven was onmogelijk.

Hoe was hij dan in hemelsnaam op Curaçao terechtgekomen en wat kwam hij doen? Hij had Europa via Lissabon met het vliegtuig kunnen verlaten, zei hij. Dat was vreemd, want het was bekend dat die vluchten vol zaten en dat je van goede huize moest komen om van dergelijke vluchten gebruik te kunnen maken. Nee, hij was met een speciale vlucht vertrokken die georganiseerd was om een groot aantal nonnen te evacueren. En via Amerika was hij op Curaçao terechtgekomen. Hij logeerde in een obscuur hotelletje op Otrabanda.

Mijn man en ik vonden dat een vreemd verhaal en we vertrouwden de man voor geen stuiver. Vervelend was echter dat de man regelmatig en onverwachts bij ons onaangekondigd op de stoep stond en een bijzondere belangstelling had voor het werk van mijn man. In de tropenavond zaten we dan buiten bij de vijver in de tuin, maar mijn man liet uiteraard helemaal niets los over zijn werk.

Toen wij op een avond in de sociëteit Asiento zaten, kwam hij weer op ons af en bij ons zitten en toen ik mij even van hem verwijderde werd ik door een piloot van de KLM gewaarschuwd en ingefluisterd dat die man niet te vertrouwen was. "Dat weten we allang", zei ik.

Enige tijd later kwam hij weer ongevraagd op bezoek ondanks het feit dat wij de boot afhielden. Aan het eind van de avond vroeg hij ineens of mijn man hem niet naar Otrabanda kon brengen. Ik kreeg het spuw benauwd, want er heerste al de hele avond een dreigende spanning.

Nu logeerde kapitein Roel Gerding van de CSM, (de tankermaatschappij van de Shell) altijd bij ons als hij aan wal was. Gerding was die avond ook aanwezig en op mijn verzoek ging hij mee, om die man weg te brengen. Roel Gerding was als eerste in de auto, hij ging direct pontificaal voorin zitten en draaide zich linksom en hij heeft de hele rit, de man onafgebroken aangekeken totdat ze hem bij het hotel hadden afgeleverd. Tijdens die rit, ter hoogte van de Cumeentank, vroeg de man ineens wat dat toch voor bijzondere tank was en wat daar wel niet in zat?

Na dat akkefietje hebben we nooit meer iets van de man vernomen. Later bleek dat hij naar de States was vertrokken voor een piloten opleiding, men vertelde ons dat hij op die manier weer terug probeerde te komen naar Europa. Die opleiding heeft hij volbracht, waarna hij naar Canada was vertrokken en daar was ontmaskerd als spion en was geliquideerd.

Ja, ze waren brutaal die Duitsers.

In een interview in het KRO radioprogramma "Van Oude Mensen en Dingen die gebeuren", op 3 september 1999 heb ik al verteld dat wij, mijn man en ik, in de oorlog op een avond een keer koffie zijn gaan drinken in het Hotel Americano. Iets verderop, buiten op het terras met uitzicht op de Annabaai, zaten een paar leger officieren

in Engels uniform, die de schipbrug scherp in de gaten hielden. Het was ons bekend dat er sinds enige tijd Engelse militairen op Curaçao gelegerd waren. Ik hoorde deze militairen duidelijk Engels praten. Op Curaçao luisterden wij elke dag naar "the Voice of America", die ons goed op de hoogte hield van de oorlogshandelingen. Enige dagen nadat wij die Engels militairen gezien hadden, kwam via the Voice of America het bericht dat Duitse militairen in Engels uniform op Curaçao in het Hotel Americano hadden gezeten en in Cinelandia die en die film hadden gezien. Dat bericht was namelijk zelf door de Duitse radio verspreid. Als ik zelf niet die Engelse militairen daar had gezien, zou ik dit verhaal nooit hebben geloofd. Ze waren zo brutaal om vanaf duikboten, met rubberbootjes, aan land te komen om te gaan passagieren en ... te spioneren.

Het verhaal van die spion heeft een nadere toelichting. Mijn man is op 18 oktober 1904 geboren in Biblisheim, een onooglijk klein dorp in Elzas Lotharingen, dat toen nog Duits grondgebied was. Zijn vader was namelijk in dienst van de Bataafse Petroleummaatschappij (later Shell) en werkte in de Elzas, de zogeheten Pechelbrunnen.

Door de eeuwen heen hebben Frankrijk en Duitsland vele bloedige oorlogen uitgevochten met het eigendom van de Elzas als inzet. Aan die strijd zullen naast de winning van kolen en staal ook de, toen nog winstgevend olievelden hebben bijgedragen. (Daarom ontstond na de 2^e Wereldoorlog ook de Kolen- en Staal Gemeenschap, de voorloper van de EEG/EG)

Een dochter van mij heeft midden jaren '90 bij een bezoek aan Biblisheim in het oude gemeentehuis, dat nu museum is, een kopie van de geboorteakte van mijn man kunnen krijgen. De tekst van die akte was handgeschreven in het Hoogduitse lettertype.

Na enkele jaren werd zijn vader overgeplaatst naar de oliebronnen in het gebied boven Hannover, in de buurt van Celle en de Lüneburgerheide. Mijn man bezocht daar de Duitse lagere school, thuis spraken ze Nederlands.

Aan dit verblijf in Duitsland kwam een abrupt einde toen Duitsland in 1914 een aantal omringende landen binnen viel en hen de oorlog verklaarde. Hoewel Nederland kans zag "neutraal" te blijven werd zijn vader voor de keuze gesteld Duitser te worden, met het risico voor de oorlog opgeroepen te worden, óf op te krassen. Hals over de kop is het gezin toen naar Nederland gevlucht, berooid met achterlating van veel eigendommen. Het feit dat mijn man op Duits grondgebied was geboren zou hem later ook nog onverwacht parten spelen.

Na zijn opleiding in Nederland ging mijn latere echtgenoot eind 1926, als vrijgezel, naar Curaçao in dienst van de Shell. De appel valt niet ver van de stam.

Waarom zou het feit dat mijn man op Duits grondgebied was geboren, hem later nog parten spelen? In 1938 waren wij met verlof in Nederland en zijn toen een aantal dagen naar Luxemburg gegaan en logeerden in een hotel in Echternach. Ik las in de krant dat een buitenlander, op Duits grondgebied geboren, bij het betreden van Duits gebied werd gearresteerd omdat hij in dienst moest van het Duitse leger. Mijn man was van plan om over de brug van Echternach naar Duits gebied te lopen, just for fun. Maar dat heeft hij wijselijk maar niet gedaan.

Maar de Duitsers wisten natuurlijk heel veel. En het volgende is wel een hypothese maar eng als het waar zou zijn.

Die spion wist beslist wie mijn man was en wat hij deed, dat was duidelijk. Hij moet geweten hebben dat hij geboren was op voormalig Duits grondgebied en zou mogelijk geprobeerd hebben hem die avond, toen hij ineens vroeg of mijn man hem niet weg wilde brengen, te kidnappen. Als Duitsers zo gemakkelijk van een duikboot naar Curaçao konden komen, konden ze ook eenvoudig met iemand van Curaçao naar een duikboot toe. Een andere mogelijke optie was dat hij hem wilde liquideren, om te voorkomen dat het Cumeenproject zou slagen. Verder hadden de Duitser ook vast wel veel belangstelling voor die techniek om het octaan gehalte te verhogen.

In ieder geval is die Nederlandse spion, vlak nadat het hem duidelijk werd dat zijn pogingen waren mislukt, van het eiland verdwenen. Uiteraard hebben we in die tijd dit alles ook de contra-spionage dienst op het eiland gemeld, maar zij lieten verder niets los.

Mijn man was een enorm felle Moffen hater. Hoewel hij vloeiend Duits heeft gesproken, hij heeft gewoond in Duitsland en ging daar naar de lagere school, sprak hij geen woord Duits, nooit! Het hals over de kop vertrek in 1914 zal daar debet aan zijn geweest, met alle ellende van dien, maar hij heeft ook veel Duitse en Duits/Joodse vrienden uit die jaren verloren.

Ik herinner mij dat hij begin jaren vijftig voor zijn werkgever de beste kwaliteit laboratoriummateriaal moest inkopen voor het nieuw te bouwen laboratorium op Curaçao. Het heeft hem erg veel parten gespeeld dat hij toen uitkwam op het *gründliche* Duitse materiaal. Het Engelse materiaal lag voor de hand, maar het Duitse was beter!

Uit die oorlogsjaren is er nog een bijzonder verhaal.

Omdat we in de 2^e Wereldoorlog niet met verlof naar Nederland konden en in het arbeidscontract van mijn man stond dat de Nederlandse werknemers eens in de zoveel tijd een bepaalde periode van het eiland af móesten, gingen wij in de oorlogsjaren drie keer voor zes weken met het hele gezin per vliegtuig, een DC-3, naar Jamaica. De eigenares van het hotel in Flamstead, hoog in de bergen, werd een vriendin van mij en zij zag kans de kinderen in die magere oorlogsjaren extra te voeden met behulp van de daar in de tuin gefokt konijnenvlees.

Ik heb in die jaren een nieuw paspoort moeten laten maken en daarin is door een onwetende Curaçaose ambtenaar Oosterwalde als geboorteplaats geschreven (in plaats van Oosterwolde, Friesland.) Ik dacht: het is weliswaar oorlog maar à la, niemand die in deze streken weet hoe je die naam echt schrijft. Dus het paspoort ging mee naar Jamaica. Ook al was ons bekend dat de Engelse secret service daar actief was wegens een interneringskamp voor Duitsers op het eiland. Aangekomen op het vliegveld werden zowel mijn man als ik apart genomen door de secret service. Mijn man mocht snel weer naar buiten maar met mij duurde het langer... Een uitgesproken Engelsman, every inch a gentleman in een donker pak, in contrast met de witte tropenuitrusting die gebruikelijk was, hield mijn paspoort in zijn beide handen opengeslagen. Hij vroeg op strenge toon "Where were you born?" Ik deed of mijn neus bloedde en antwoordde: "its in the passport, Oosterwolde Friesland" De man van de secret service antwoordde met "Yes, but it is written in the wrong way!" Ik antwoordde verbaasd: "How do you know?" Waarop de man in zuiver Nederlands zei: "ik heb tien jaar in Groningen gewoond". Hij bleek erg veel te weten, zelfs dat 'Hoogengaarde' (het grote huis van mijn ouders) naast de "Boterfabriek" in Oosterwolde lag. Ook vroeg hij mij voor de zekerheid wat de naam van een slager in een bepaalde straat in de stad Groningen was. Hij wist alles!

De secret service en de douane in Jamaica waren bijzonder streng. Niets dat in Jamaica ingevoerd was, mocht uitgevoerd worden. Alle boeken en schriften werden bij het vertrek door de douane open gevouwen en onderste boven gehouden, om te kijken of er foto's en dergelijke in vervoerd werden. En wij hadden veel boeken en schriften bij ons, want iedereen die op Curaçao op school is geweest, weet dat de kinderen voor de periode van het verlof huiswerk meekregen, om te voorkomen dat ze bij terugkomst een achterstand hadden opgelopen. Ook later tijdens de bootreizen naar Nederland en terug naar Curaçao hebben ze dagelijks hun huiswerk moeten maken, soms zelfs onder leiding van de kapitein genaamd Mager (die, naar later is gebleken, in de oorlog in de Middellandse Zee op een KNSM-schip heldendaden heeft verricht.)

In dat zelfde hotel in Jamaica woonde gedurende enkele maanden per jaar een bekende Engelse schrijfster die in Jamaica woonde. Jammer genoeg weet ik haar naam niet meer, maar het was een topschrijfster. Zij deed in die omgeving inspiratie op en vond daar de tijd om haar boeken te schrijven. Toen wij daar ook enkele weken logeerden kwam er van schrijven niet veel terecht, want zij was dagelijks met de kleine kinderen in de weer.

Zoals gezegd, we zijn er diverse keren geweest en toen wij aan het eind van een verlof weer naar Curaçao terug zouden keren, kneep ik hem heel erg. Want ik had tegen alle regels in toch kleren en andere zaken gekocht, die absoluut niet uitgevoerd mochten worden. Op het vliegveld aangekomen was ik erg zenuwachtig. Dat de boeken en schriften uitgeschud zouden worden wist ik. Maar al die andere zaken?

Bij de douane aangekomen zei die ambtenaar: "Are you the family Steenhuisen? "Yes?". "Dan mogen jullie doorlopen!". Toen wij op het vliegtuig stonden te wachten werd mijn man toch wel erg nieuwsgierig en ging terug om te vragen waarom wij zomaar door mochten lopen. "Dat is in opdracht van mijn hoogste baas" zei hij. Wat bleek, die Engelse schrijfster was getrouwd met die hoogste baas en zij had haar man gezegd dat ze ons gewoon door moesten laten gaan. En dat gebeurde dus. Zij wist natuurlijk ook wel wat ik allemaal gekocht had, dat niet uitgevoerd mocht worden.

A. Steenhuisen – Postma

Mei 2009